
V I T A

NÉMETH JÁNOS ISTVÁN

A hiány költészete

Úgy látom, a vita korábbi szakaszában számtalan ellentmondás maradt feloldatlanul. Ezek közül három problémakörrel kívánok részletesebben foglalkozni: a marxizmus és elkötelezettség kérdéskörével, jelenkori köztársaságunk néhány jellemzőjével, illetve a közéleti költészet társadalmi meghatározottságából következő funkcióival.

Muszájszeminárium Az elméleti – vagy harcosabban mondva: az ideológiai – alapoknak, pontosabban ezek tisztázásának napjainkban már talán nem is szabadna ilyen expozícióba helyezett fontosságot tulajdonítani. Másfelől viszont napjaink társadalomszervező gyakorlatában közéleti költészetéről, vagy más megközelítésből mondva: elkötelezett költészetéről beszélni, írni, egyáltalán e műfajjal foglalkozni megközelítően pontos és sokszínűen árnyalt marxista szemlélet nélkül kudarccra ítélt nekibuzdulásnak tűnne. A Gyertyán Ervin által fölvetett néhány probléma alapján pedig különösen fontos, hogy marxizmus és elkötelezettség, marxizmus és jelenkor ügyben kissé részletesebben elidőzzünk az alapoknál. Mindenekelőtt: Gyertyán teoretikus eszmefuttatásával kapcsolatban két fenntartásom van. Először is az, hogy a szerző jól nyomon követhetően összevonta az ő „marxista mestereinek” a nézeteit, tanításait – és nyilván saját tanulmányait – a Marx által kimunkált rendszer kulcsmótvumaival, legfontosabb mondanivalójával. Pontosabban: *Marxot* a Marx-interpretátorokkal. Gyertyán Ervin bizonyos csalódottságainak ad hangot, olyasformán összegezve e sajnálatos élményét, hogy bizony, amit ők annak idején a marxizmus címén társadalomfejlődésről, osztályharcról stb. tanultak, amiben hittek és reméltek, az a sok szép idea napjaink sokszor kinosan keserves valóságának próbájában bizony nem hitelesíthető, a valóság súlya mellett könnyűnek találhatik. Sőt a viláforradalom, a politika elhalásának ifjúmarxi lázánya és egyéb utópiák helyett sokkal realistábban a lehető legelőnyösebb kompromisszumot kell keresni a világrendszerek ádáz küzdelmében, amihez véleményem szerint az Olasz Kommunista Párt nyújt vonzó programot. Sajnos a terjedelmi korlátozottságok miatt a filozófiai szövegek idézésére nincs ezúttal mód, csupán viszontállításokat tudok föl-

---

Előzmény: 1: Alföldy Jenő KÖLTÉSZET ÉS POLITIKA NAPJAINKBAN című vitaindítója (1984/1. szám); 2: Gyertyán Ervin A VIHARMADÁR – KALITKÁBAN; Héja Zoltán A TISZTA POLITIKUM (1984/6. szám); 3: Sik Csaba NAPLOJEGYZETEK – ALFÖLDY JENŐ CIKKÉHEZ; Petrőczy Éva ERTE, ÉRTED, ÉRTÜNK!; Tandori Dezső VERS ÉS KÖZ (1985/1. szám); 4: Kerekgyártó T. István „...AMI MEGHÓDÍTÁSRA VÁR, AZT LÁTVÁNYOSAN NEM LEHET MEGKÖZELÍTENI!"; Petőcz András AZ IRODALOM/KÖLTÉSZET MŰVÉSZETE; Kassai-Vegh Miklós: ÉRDEKELTSÉGEK KONFLIKTUSA (1985/2. szám).

sorakoztatni, ami bizony az érvelést nem helyettesíti, mégha ellenőrizhető is. Miért is veszélyes tehát a derék szemináriumi marxisták szerencsére lassan feledésre ítélt tévtanait napjaink társadalmi gyakorlatával szembesíteni, s mindezek „eredményeként” vitatható kételyeket, fölismeréseket hangoztatni? Mindenekelőtt azért, mert e menetrend-marxizmus elmélete és pláne gyakorlata, többet ártott a szocialista fejlődésnek, mint a létező kapitalista társadalmak együttvéve. Hiszen azok, akik úgy tanították és tanulták a marxizmust, mint egy menetrendet, amelyből pontosan kiolvasható a szocialista fejlődés adott és várható „állomása”, azok bizony többszörösen is csalódhattak az elmúlt évtizedek történelmi lépések kudarcainak részeseiként, előidézőiként, szünetelőiként. De a legnagyobb csalódást sokuknak biztosan az okozta, hogy a *Sztálin, Rákosi, Zsdanov* és már ki tudja, kik által „értelmezett” Marx, fényévnvi távolságra van az életműtől, melynek a hatvanas években megindult korábban ismeretlen szövegkiadások, valamint *Lukács György* korszakos teljesítménye szinte napjainkig föl nem fogott aktualitást adott. Hiszen e termékenyítő újjászületés nyomán vált világossá: Marx gondolatrendszere, világszemlélete nem attól zseniális, hogy minden korszak minden problémájára megoldási receptet ajánl, ezáltal magát és a maga igazát kizárólagossá téve, hanem pontosan attól, hogy általános szemlélet- és megközelítési módja, módszertana lehetővé teszi a változó idővel és korokkal a lépéstartást, és a létszférák összefüggéseit föltáró elemzései példaként érvényesek (példaként szolgálnak) későbbi korok gondolkodói számára. Lehet, hogy sokaknak elemista axiómákat verklizek, de a marxizmus e két felfogása közötti szemléleti különbséget nem lehet kellő nyomatékkal hangsúlyozni. Erre a fölösleges csalódások elkerülésén túl azért is nagy szükség van, mert tapasztalatom szerint a Gyertyán által oly gazdagon részletezett jelenkori problémakomplexum feloldásában a marxizmus következetes érvényesítésének, a társadalmi cselekvés marxi normarendszerének meghatározó szerepe van. Erről a lehetőségről lemondani „csupán” azért, mert egy nemzedéket a történelem valósága kiábrándított a „mesterek” hajdanvolt tanításaiából, több lenne, mint pazarlás. A vitatott tanulmány másik fő félreértése abból adódik, hogy a szerző a hatvan-egynéhány éve alakuló-formálódó gyakorlatból, a szocialista világrendszer adott helyzetéből von le messzemenő következtetéseket, a marxizmus érvényességét több ponton megkérdőjelezve. Ez persze első látásra nagyon is marxista álláspontnak tűnik. Ámde valójában megint csak arról van szó, hogy bizonyos sematikus interpretációk által megerőszkolt marxizmus volt az – lásd e torzszülött részletes leírását Lukács *Ontológiájában*, midőn a sztálini „dialektikus materializmus vezérelveinek alkalmazhatóságáról” ír! –, mely a Szovjetunióban a XX. kongresszusig, s nálunk lényegében 1957-ig magához torzíthatta a társadalmi gyakorlatot – mégha szocialistának nevezték is –, megsokszorozva így a hátrányos történelmi helyzetből adódó terhes örökséget. Az elmúlt évtized társadalomtudományi és közgazdasági irodalma már részletes számvetést készített e károsodásokról. Ha bizonyos konfliktusokkal nehezítve, de végbement a marxizmus alkotó újragondolása az elméleti szakemberek körében, és nem vitatható dinamizmussal van jelen filozófiai gondolkodásunkban. Az megint egy más kérdés, hogy a marxizmus tanítása, a mindennapi életben való hatása, szokásokat, normákat, értékeket szabályozó szerepe miért

maradt el oly riasztóan a tudományos műhelyektől. Mindezzel együtt mérőben elhibázottnak tartom Gyertyán Ervin azon állítását, miszerint a történelem nagy ismétléseként nincs itt másról szó, mint „az eszmei és a valóságos örök és szükségszerű” szembenállásáról, diszkrepanciájáról. Ebben a fölfogásban ugyanaz a rossz emlékű örökség köszön vissza, amiről már írtunk. Mintha a marxizmusnak is létezne valaminő ideavilága, üdvtana, jövődőlése, felvilágosult reménysege a jövőt illetően, ámde a valóság emberi gyarlósága ennek érvényesülését mindig lehetetlenné teszi. Mit sem törődik ezen értelmezés népes tábora azzal, hogy Marx lételmélete „gyakorlat” és „eszme” ilyenfajta szétválasztását nem ismeri. Viszszakanyarodhatunk tehát oda, hogy a mindenkor létező szocializmusok egyedül a valóság talaján elemezhetők, ismerhetők meg, nem pedig valamilyen nem létező idea szerint.

„A kommunizmus szemünkben nem *állapot*, melyet létre kell hozni, nem *eszmény*, melyhez a valóságnak hozzá kell igazodni”. – írja Marx, majd így folytatja: „Mi kommunizmusnak a *valóságos* mozgalmat nevezzük, amely a mai állapotot megszünteti.”. E fölismerés a fiatal Marx fölismerése ugyan, de életműve a bizonyíték arra, hogy ettől soha el nem távolodott. Talán fölösleges is föltenni azt a költői kérdést, hogy miért jelentene ma mást a közéleti elkötelezettség, mint azt a mozgalmat, mely a fennálló viszonyok következetes megismerésén és együttes formálásán-gazdagdításán munkálkodik társadalmi felelősséggel és aktivitással? Fokozottan szükséges ez a tudatos radikalizmus akkor, amikor ismert, hogy 1917. oroszországi eseményei alaposan átírták a szocializmus létrejöttének Marx által feltételezett körülményeit. Természetesen Marx számolt ezzel a történelmi alternatívával is, ámde véleményét erről ezúttal nem idézem. Az is kétségtelen tehát – s itt messzemenően egyetértek Gyertyán Ervinnel –, hogy a viszonylag fejletlen termelési feltételekkel rendelkező régióban a szocializmus roppant nehéz belső körülmények között tud csak kibontakozni. Ennek ellenére következtetésével ismételten csak vitázni lehet. Szerinte „A történelem – nem először teszi – minket is becsapott.”. Bocsásson meg ő is és valamennyi nemzedék – vagy véleménytársa, de én inkább úgy fogalmaznék, hogy nagyon sokan és sokáig be akarták csapni a történelmet, akár tudatosan, akár csak „tették, de nem tudták”. Mintha a társadalmi fejlődés átugorhatná saját árnyékát, úgy éltek és tettek itt mindazok, akiket „egy sematikus világkép foglyává tett”. A Marx által megkövetelt tisztánlátásra és radikalizmusra az ilyen történelmi kitérő után, a továbbfejlődés érdekében nélkülözhetetlenül szükség van.

Lényegében a filozofikus alapozás befejezéseként – mintegy a vitapontokat összefoglalva – az *eligenedés* jelenségegyüttesét érdemes még kiemelni, mint jelenkori gondjaink gyűjtőfogalmát. Arról a történelmileg szükségszerű léthelyzetről van szó, amit népköltészetünk oly találó egyszerűséggel így fejezett ki: „Aki dudás akar lenni, / Pokolra kell annak menni.”. Az elidegenedés a szocializmusban – és ezt nem lehet eléggé aláhúzni – éppúgy megjelenik, mint más társadalmakban, ámde gyökerei nem a társadalmi ellentétek feloldhatatlanságában, hanem az átmeneti fejlődési szakasz fogyatékságaiban keresendők és találhatóak, és meghaladása is csak az itt adott termelési és tulajdonviszonyok között lehetséges. Nyilván mást jelentett ez a fogalom – és gyakorlat – a személyi kultusz

politikai önkénye idején és mást a nyolcvanas évek demokratizálódó, reformhangulatú szakaszában. Napjaink gazdasági megújulása óriási lendületet adott a termelés szférájában az elidegenedés leküzdéséhez, hiszen az ember szerepének a hangsúlyozásával és nélkülözhetetlenné válásával a termelés reformjának sikere egyenesen arányos folyamat. Ugyanakkor a közélet bántó hiányjelenségei, valamint a mindennapi életsorsok sokszor megdöbbentő tünetei továbbra is az elidegenedés marxista értelmezésével magyarázhatók, és felszámolásuk csak a valóság könyörtelen megismerésével és a lehetőségekhez mért változtatásával elképzelhető. Ahhoz azonban, hogy a költő szerepét megkíséreljük fölvezetni a radikális programban, előbb még röviden foglalkozni kell a hiánybetegség legfontosabb jellemzőivel.

A közélet hiánya A társadalmi fejlődésünket nem kismértékben befolyásoló jelenségegyüttessel – melyet az elidegenedés gyűjtőfogalmával jelöltünk – nincs lehetőségünk filozófiai mélységben foglalkozni. Csak annak megállapítására törekedhetünk, hogy ez az anomias állapot – mely természetesen rendkívül differenciáltan kezelendő – mindenekelőtt kínzó közéleti hiányokat okoz, jól jelölve azt a fejlődési állapotot, melyben a magyar társadalom most van. Olyan hiányjelenségekre gondolunk, mint az érdekvényesítés intézményrendszerének fogyatékosságai, a társadalomban ható, feszítő érdekszférák pontos megismerésének, konfrontálódásának a problémái, a közösségek, a szilárd érték- és normarendszer, a társadalmi célkitűzések és a mindennapi élet közötti egység, illetve a nyilvánosság társadalmasságának a hiánya. Ez utóbbi tendenciát úgy fogalmazhatnánk meg egyértelműen, mint a társadalmi nyilvánosság politikai befolyásolását, s ezáltal számos – valójában közéleti feldolgozást igénylő – kérdés „politikaivá” *minősítését*. E „hiányok” nem vizsgálhatók önálló jelenségként, hanem csak úgy mint egy egységes mechanizmus következményei, rendszertipikus elemei. Végeredményben tehát a közélet hiányjelenségei elvezetnek a közélet hiányához. Ennek következtében aztán a társadalmi viszonyok mozgásrendszerében olyan görcsök, csomósodások jönnek létre, melyek feloldása a közélet hiánya miatt rendkívül nehézkes. A helyzetet nehezíti, hogy a politika által „túlsúlyos” társadalmi nyilvánosság szűrője nehezen viseli el a hatalom akaratát vizsgáló, ellenőrző öntevékenységet. Az kétségtelen, hogy az idő és a jó szándék sok mindent képes megoldani, de a kivárás és halogatás taktikája hosszú távon nem helyettesítheti az autonóm személyiségek társadalmi cselekvését feltételező minőségi megújulást. Márpedig ahhoz, hogy hazánk a következő évtizedekben is talpon maradjon és megőrizze jelenlegi presztizsét, erre a váltásra mielőbb szükség lesz, s ennek nélkülözhetetlen eszközeként a hatékony nyilvánossággal működő demokratikus közéletre. Nyilván, hogy amíg erre a váltásra nem vagy csak esetlegesen vagyunk képesek, addig számolni kell a közélet hiányának – vagy „mintháténc” – elidegenítő hatásával, illetve azokkal a kulturális életünket időnként felborzó „botrányokkal”, melyek során a nehezen kopolitizálható kérdések „kulturális formát öltenek, s mint ilyenek megoldhatatlanná válnak”, miként azt *Gramsci* találóan megfogalmazta. Nos, mit tehet mindezek után a költő, aki lényegében az elmondottak keservét a legjobban érzi és átéli, de csak úgy képes ezt feldolgozni, ha a világgal is megosztja tudását. Ámde az ő tudása *más*, mint a reálpolitikus kényszerszelídítette ismerete, és *más*,

mint a partikularitásának hálójában küszködő átlagember mindennapi probléma- és élményvilága.

A *hiány költészete* Annyit már kiindulásként ismerjünk be, hogy bizony nem könnyű feladat a *hiányhoz* alkalmazkodni, ehhez a többé-kevésbé társadalmi patthelyzethez tudatosan viszonyulni. Mert a költőnek a viszonyulás alternatívái közül választani kell, amennyiben költői programot szeretne megvalósítani. A költő „lebegő” státusára, a közéleti költészet nyolcvanas években tetőzött teljes funkciózavarára gondolva belátható, hogy a választás nem is egyszerű feladat. Nyomatékosan hangsúlyozni kell továbbá, hogy a közéleti költészet nem egy általánosan meghatározható esztétikai minőség, hanem mindig a társadalmi viszonyok együttesébe ágyazva értelmes feladat a közéleti költészet diagnózisával foglalkozni. Ezek után nézzük meg részletesebben a három fő problémakört, a „viszonyulás alternatíváinak” jelzesszerű ismertetésével kezdve a sort. A társadalmunk közéletét jellemző elidegenedési tendenciák és a költő tudatos viszonyában – véleményem szerint – a következő felosztás lehetséges. Vannak: *a)* A döntően hagyományos eszközökkel dolgozó költők, akik vállalják a küzdelmet az elidegenedés elmélyülése ellen, s bizonyos értelemben a közéleti hatásuk is jelentős. (Benjámín László, Váci Mihály, Ladányi Mihály); *b)* Azok a költők, akik a vers szentélyébe nem, vagy csak sokszoros áttétellel engedik bejutni a társadalom „zaját”, a versírásban önálló világot tétéleznének (Weöres Sándor, Tandori Dezső, s eddigi életművének jelentős részében Csoóri Sándor [!! – a szerk.] is.); *c)* Azok a költők, akik egy szűkebb érdekközösség világértelmezését vállalva elementáris hatású költészetet hoznak (hoztak) létre (Pilinszky János); *d)* Azok a költői csoportosulások is egyre jelentősebbek, akik mintegy az elidegenedési tendenciákat úgy jelzik, hogy eszközeikkel, kifejezőmódjukkal teljesen azonosulni tudnak ezzel a léthelyzettel, s így majdhogyan nem eljutnak a hagyományos költészet tagadásáig. (Ld. a hetvenes évek jugoszláviai fiatal magyar költőket, majd a legújabb lírikus nemzedéket – bőséges példa a VER/S/ZIÓK című kötetben); *e)* Az áhitott új minőséget életművükben megvalósítók. Példájuk nehezen általánosítható, hiszen teljesítményükben a döntő motívum művészi zsenialitásuk (Nagy László, Szilágyi Domokos); *f)* Bizonyos értelemben a populárisabb műfajok énekeseiként és szövegíróiként váltak költővé az elmúlt évtizedekben. Költészetük széles „tömegbázisa” mellett a szakmai kirekesztettség jutott eddig osztályrészül nekik (Bródy János).

Ez a felosztás egyelőre csupán elméleti előfeltevés, és természetesen a felsorolt költők az irányzatokat – vagy azok szélső értékeit – jelzik, mindenfajta értéktétel és a teljesség igénye nélkül. A rendszer használhatóságát – közéleti hatást, közönség és költő, költő és művelődéspolitikai stb. kapcsolatait illetően – csupán egy későbbi irodalomszociológiai vizsgálat hitelesíthetné. Itt csak megemlíthető az a sajátos jelenség, hogy hazai vitairódmunkából – e mostanira is jellemző – mennyire hiányzik az empirikus vizsgálatok érványa. Az indulatok, az esszéigényű nekibuzdulások vagy az öntörvényű felismerések leírása mellett kevesebb idő és hely jut a kutatásra, azok eredményeinek az ismertetésére.

Amikor a költők „lebegő” státusáról beszélünk, mint a fejezet második fontos problémaköréről, akkor a költőnek a hatalom (irodalompolitika) és a társadalom (közönség) közötti „lebegésére” gondolunk, ezt a

mozgást próbáljuk vizsgálni. A közéleti költészet legfontosabb – és kizárólag a szocializmusra jellemző – szerepváltását a hatalom-társadalom-költő kapcsolatrendszerében lehet tisztán fölismerni. A vita korábbi tanulmányaiban a legtöbbet emlegetett példakép Petőfi, Ady, József Attila és Illyés Gyula volt. Igen ám, csak hogy az egy pillanatig sem kétséges senki előtt, hogy a példaként szolgáló költők egész életük során a társadalom – nemzeti-emberi közösségük – érdekében ágáltak a hatalom *ellen*, nem egy esetben az anyagi kiszolgáltatottságot, egzisztenciális meghurcoltatást, sőt az életveszélyt is vállalva. Így az ő helyzetük – már ami a hovatarozást és az elkötelezettséget illeti – *egyértelmű* volt. Nos, a kései utódaik közéleti tájékozódását jócskán megnehezíti, hogy a szocializmusban hatalom és társadalom kapcsolata lényegesen megváltozott. Hosszú távon mind realisabb tartalmat kap az a célkitűzés, hogy a hatalom e társadalmi szervezetben a nép hatalma legyen. Tehát költő és a politikai hatalom: ezúttal mint szövetségesek küzdenek azon a bizonyos történelmi színpadon. Mégis azt kell mondanom, hogy a közéleti költészet minősége és funkcióinak tisztázása érdekében világosan kell látni, hogy a két fél esetében stratégiai szövetségről van szó, míg a köztük szükségszerűen feszülő ellentétek és konfliktusok nem antagonisztikus ellentmondásokon alapulnak. Hiszen a politika – *Aczél György* kifejezésével – „cselekvésre ítéltetett”, azaz a valóság talaján állva szinte állandó döntéskényszerben van. A költészet és a költő viszont kimondásra ítéltetett. Az ő egyedüli vezéreszméje a művészi tisztesség és az átélt léthelyzet könyörtelen kimondása lehet. Mindebből következik – gondoljunk az iménti Gramsci-idézetre –, hogy bizonyos történelmi szituációban – a nyilvánosság és a politikai mechanizmusok hiányosságai, beszűkülései stb. – a vállalt költői program „átpolitizálódik”, éppen mert a máshol nem kimondhatót a költőnek ki kell mondani. Ezekkel az ellentétekkel tehát számolni kell politika és költészet között napjainkban is, noha a stratégiai szövetség nem kérdőjeleződhet meg. E viszony tehát szerfölött kényes, és korántsem zavarmentes, hiszen a politika taktikai kényszere és a költői programok közötti hol kisebb, hol nagyobb távolság áthidalásához nem mindig adott a toleráns művelődéspolitikai és a jól működő érdekképviselő. Legalább ilyen labilitást érezkelhetünk a költő és társadalom (közönség, közvetítő közösségek) kapcsolatában.

Már említettük, hogy e kapcsolat meglazulásának közéleti-politikai okai is vannak (közösségek, értékek válsága, a közélet hiánya). Most egy inkább „szakmainak” érezhető problémát kell mégis kiemelni, melynek hatása a költő és a *közönség* kapcsolatát teszi oly sokszor kérdésessé. Ha a költészet jelenkori alternatíváinak korábbi felosztására gondolunk – és ezen belül is a közéleti költészet esélyeire –, akkor jobban érzékelhető lesz, hogy az „f” lehetőség (Bródy) kivételével a nyolcvanas években végképp elveszett az a befogadói, olvasói bázis, mely a közéleti költészet megnyilatkozásaival, kifejezési formájával, elbizonytalanodó artikulációjával szolidaritást vállalna, mindennapi életviteléhez az öngigazoló katartikus élményt e költői iránytól várna. Ennek az eltávolodásnak az okát én egy sajátos kényszer – sokszor indokolatlan – túlburjánzásában látom, mely kényszert az érzékletesség kedvéért a *posztavantgarde-akadémizmusának* nevezhetünk. Ezen az első olvasásra talán egymást kizáró fogalomkapcsolaton annak az *esztétikai spirálnak a létét* értem, mely költészetünk nyelvi

és stílári eszközzeit állandóan egy újabb *extravagancia felé* „tolja” – a hagyományos versformáktól egészen az antiversig –, s így egy sajátos szakmai követelménynek engedelmessé, mintegy állandóan önmagát indukálva emelkedik. Ugyanakkor a közönséget sem felkészültsége, sem társadalmi szükségletei nem készítik a szinte múlt századi esztétikai normák meghaladására, s így tehát hiányzik az az energia, mely a befogadókát képes lenne „bűzni” a spirál emelkedését megközelítő sebességgel. A távolság így költő és befogadó között minden újabb elkészült verssel nagyobb lesz. Létrejön tehát az a korábban ismeretlen helyzet, melyben nagyobbak tűnik a távolság a költészet nyelve és a köznyelv között mint a közgondolkodás és a költőket foglalkoztató gondok között *valójában* létezik. Jól tudjuk, hogy ennek a helyzetnek szintén mélyen történelmi oka van, hiszen a műfaji sematizmus karámjából szabadult költők részegülten vetették magukat az izmusok és kísérletek nem éppen ifjú csikóira. A valóságban a posztavantgard akadémizmusának kényszerpályáját tette szabaddá a liberális irodalompolitika, melyen végeredményben szép lassan eljutottunk a befogadók elhallgatásáig, a közönség elzárkózásáig. A spirál működése napjainkban totálisnak mondható. A folyamat másik oldalán ugyanakkor megjelent egy olyan irányzat, melyet viszont mind a mai napig a vélt vagy valós „szakma” közösített ki, ám közönségtábora messze a legjelentősebb. Ezt az irányzatot Bródy János nevével jeleztem; s annak a felemás helyzetnek a részletezésére sajnos szintén nincs ezúttal módom – csak a figyelmet hívhatom föl rá! –, amivel világhosszá tehetném az ő eddigi tevékenységük összefüggéseit a közéleti költészettel, és csupán szorgalmazhatom a teljesítmény megalapozott és mielőbbi szakmai integrálását.

E kitérő után összegezzük azokat a feladatokat, melyek közéleti líránk ügyében a nyolcvanas években közös dolgaink lehetnek, s melyek a hazai hagyományokban oly gazdag költői irányzat lehetséges funkcióiból következnek. E funkciókat a hiány költészetétől a demokratizmus költészetéig vezető társadalomfejlődés mindennapi gyakorlata jelöli ki. Tehát a közösség életéért felelősséget érző költőnek azon hiányok feltárásában és megszüntetésében kell közreműködni, melyek közéletünket megbénítják, melyek cselekvőképesebbek, hogy gazdagabbak legyünk.

A görcsök feloldásáért, a hiányok felszámolásáért, az elhallgatások kimondásáért felelősséggel tenni kell. És ne feledjük, hogy míg a gondok a politikust „csak” szorítják, addig a költő ezekbe akár belehalhat. Mert a költő problémaérzékenységét nem lehet az adott intézményi keretek skatulyáiba helyezni. Az ő idegrendszere, látóköre, problémavilága, emberisége egyedi és általános. Valószínű, hogy kevésbé érzékeny a szemétszállítás, vagy a bolti ellátás gondjaira – a feladatok elvégzésére valóban megvannak a hivatott intézmények –, de az emberiség esetleges pusztulásának a veszélye, a történelmi léptékű gondok megoldatlansága a költő idegrendszerét emészti. Meggyőződésem, ha a költőnek fáj a nukleáris veszély, úgy énekelje ki fájdalmát, ha félti nemzetét, az emberiséget, akkor mondja el versben ezt a félelmét. Ha programversben, akkor abban, ha oldalon át hömpölygő apokaliptikus látomásként, akkor úgy. Csak szóljon, csak mondja. Hiszen ő mondja ki egy kicsit helyettünk is, most és az utókor számára egyaránt.

Ha fájhatott Adynak, hogy „Hitványabb Nérók még sehol sem éltek”, mint e sokat szenvedett országban, miért ne fájhatna a kimondás fájdalomával a ma költőjének, ha látja, hogy e „hitvány Nérók” unokái miként élőskehetnek, a jelenkor fogyatékosait kihasználva. Ha megdöbbenhetette József Attilát, hogy a nyomor elől „kitántorgott” e hazából másfél millió magyar, hogyne döbbenené meg a kortárs költőt az a küzdelem, amit a több millió elszakított magyar vív nap mint nap – egyre nehezedő feltételek között – pusztán nemzetiségének megőrzéséért. Tovább nem folytatom. Pedig lenne még mit pörölni, és tudom, bőven van mit dicsérni is. A költőnek lelke rajta, hogy melyiket választja. Az értelmes küzdéshez tartalom, megoldásra váró feladat tehát van, bár annyian lennének, akik részt is vállalnak mindebből. A közéleti költő szerepe, költészetének funkciója ismert, és tegyük hozzá rögtön, hogy legyen a politikai rendszer bármilyen tökéletes, e szerep akkor sem fog lényegesen megváltozni. Hiszen tudjuk, hogy a legelőbb demokrácia igényli majd a költőtől e kimondásokat a leghevesebben. Addig is: több és megértőbb, legalább szövetséges bizalom szükséges a politikától, bátor művészi megújulás és közösségi elhivatottság a költőtől, nagyobb felelősség a társadalomtól – programnak talán ez sem kevés. A hiány költészetétől így juthatunk el a demokrácia költészetéig, a közélet hiányától pedig az elidegenedést mind teljesebben meghaladó fejlett társadalmi gyakorlatig. Ami tehát nem csupán utópia, pláne nem egy hajdanvolt fiatal filozófus, lázas álmódosása, hanem a mindennapi életünkben, cselekedeteinkben megvalósuló vagy elsikkadó, eltorzuló, vagy formálódó jövő, létünk kockázata, küzdelmünk reménysége.

Hogyan akasszuk a királyokat!?

Egy vitában – legalábbis elvileg – mindenről szólhatunk, ami közvetve vagy közvetlenül a tárgyhoz tartozik. Mégsem tartom minden ízében kiderítendőnek, hogy milyen rosszul vagy éppen nagyon is jól értelmezett elvárásoknak akart megfelelni a vitaindító szerzője, hogy vajon miféle köz- vagy magánérdekű céltételezés tévképzetei születték *Alföldy Jenő* cikkének gondolatvilágát. Több más ok mellett azért sem, mert *Gyertyán Ervin* hozzászólása tökéletes, visszafogottan is szenvedélyes indulatú kritikáját adta az elhibázott „kísérlet”-nek: úgy elemezve tévedéseit, egymásnak ellentmondó tételait, hogy eredményként maga a *valódi* vitaindító kerekedjék ki tolla alól. Az eddigi hozzászólások közül az ő szemléletét és tárgyszerűségét tartom a legmegfelelőbbnek, még akkor is, ha írása végére érve kiderül: fejtegetései során néhány lényeges, megmaghatározó jelentőségű mozzanat homályban maradt. Nem is történetet másképp, mert – mint említette is – cikket és nem könyvet írt a tárgyról; jóllehet a bonyolult, sokféle összetevőből álló kérdéskomplexum monografikus igényű földolgozást követelne, ez azonban messze meghaladja egy folyóiratvita kereteit. Magam is tisztában vagyok azzal, hogy írásom csak töredékes lehet. mindenesetre az áttekintéskor elsősorban azokra a mozzanatokra igyekszem összpontosítani, amelyek megítélésem szerint semmiképp sem közömbösek a költészet és politika viszonyában, így a vita kimenetelében sem.

(A KRITIKÁRÓL.) Alföldy alapvetően hibás hozzáállása sajnos nem egyedi eszt. S ha egy képzeletbeli mérleg másik serpenyőjére téve, a meggyőző ellenpéldákat soroljuk, a túlsúly akkor is szilárdan az előző oldalon marad. S hogy a dolog így alakul, az annak köszönhető, hogy az Alföldy „kísérletére” jellemző és az ahhoz hasonló kritikus mentalitás általában a széles olvasottságú, hangadó sajtóorgánumban kap teret. Az így kirajzolódó, nem túl biztató összkép végeredményben egy bizonyos fajta – általánosan uralkodó – irodalomszemléletre vezethető vissza. Arra, amely gyökereivel a nemzeti romantika irodalomfölfogásának eszmei talajába kapaszkodik s amelyet történelmünk fél- és közelmúltja a fölhígított marxizmus aktuális kultúrpolitikai szakzsargonjával körített. Tisztázatlan fogalmak, kidolgozatlan kategóriák, ködös, homályos célképzetek jellemzik ezt a szemléletet. Nem csoda hát, ha a két eredeti megfogalmazásban egyébként is idejémtúlt összetevő, részben az erre irányuló elméleti tevékenység elégtelensége, részben az irodalompolitika változékonysága folytán, a mai napig nem vált-válhatott szerves egységgé. A működőképes elmélet kidolgozására pedig a tudathasadástól gyötört gyakorlati kritika különösképpen alkalmatlannak bizonyult. Mindezekért – elnézést a profán hasonlatért – ezt a szemléletet egy olyan képzeletbeli öszvérhoz hasonlíthatom, amiben a szülők génjei semmiképp sem akarnak öszvérbé válni; a se ló, se szamár, de valójában nem is öszvér „eredményt” a legjobb akarattal is csak pseudo-képződménynek nevezhetem. Képtelensége nyilvánvaló, gyakorlati alkalmazhatatlanságának bizonyítására pedig kár szót vesztegetni. Hiba volna azon-

ban arra gondolni, hogy ez a fantom korszerű irodalomelmélet hiányában született. Az ok sokkal inkább az, hogy az államkultúrába ízig-vérig beágyazott, voltaképpen közvetlen politikai intenciókat érvényesítő kritika egésze – vagy az egészet uraló része – szellemi és erkölcsi restsége és nem utolsósorban belső és külső érdekviszonyai miatt nem mozdul ki az egyoldalú függőségből, nem zárkózik fel a tudományosság legújabb fejleményeihez. Kissé gorombán, sarkító egyszerűsítéssel fogalmazva: kritikaink jó néhány még mindig a napilapok címdalairól vagy kevéssé publikus megnyilvánulásokról (ld. még „kézikönyvek”) olvassa ki a valóság változásait.

A történelmi léthelyzet a régi módon, a régi eszközökkel már nem s az újakkal – részleges kiforrottságuk miatt – teljességében még nem vizsgálható. Küszöbön állunk tehát, egy új szemlélet, új észjárás küszöbén, s annak befolyásolásában, hogy előre vagy hátralépünk, a kritikának is jelentős szerep jut, juthatna. A különféle, az irodalmon belül és kívül végbemenő változások az utóbbi negyven év tapasztalásaitól eltérő, új típusú alkotófolyamatokat, újszerű alkotásokat hoztak és hoznak létre, amelyek nem szükségszerűen erősítik, sőt, zömmel megkérdőjelezik a kultúrpolitika merev, monolitikus voltát, esztétikai-intézményi értékrendjét és hieratizáltságát. S az irodalom eme emberi és intézményi pólusa közötti szakadását az ítési tevékenység elméleti tisztázatlansága, belső zűrzavara újabbal tetézi: a kritikának védelmeznie kell az adott szerkezetet, állapotokat, másfelől viszont – hivatástudata maradványával – ösztönöznie kell „kenyéradóját”, az irodalmat, belső fejlődéstörvényei megtartására, folyamatvöltának erősítésére. Közvetetten ugyan, de olyan értékek képzésére serkenti tehát, amelyek újszerűségüknél fogva törvénytörően tagadják a kulturális politika és az abba tagozódott kritika katonaiját. (Lásd például a „posztmodernistának” nevezett alkotófolyamatok, a *lemerevült értékrendbe integrálatlan újszerűség* körüli ideges lövészárokharcot, a kapcsolódó kritikai zűrzavart.) Mindebből az is következik, hogy bár az egyes művekről és alkotókról – főként a személyes érzékenység következtében (s e tekintetben Alföldy sem marasztalható el) – többé-kevésbé érvényes képet rajzol a gyakorlati kritika, ugyanakkor azonban az egyedül az irodalmi progresszió és a valóság tényei iránt elkötelezett viszonyító és orientáló szerepéről lemond. Vagyis: nem gondolkodik alkotófolyamatokban, címkeket ragaszt és skatulyáz, sem helyzeténél, sem elméleti fölkészültségénél (helyesebben: fölkészületlenségénél) fogva nem alkalmas a lírafejlődés átfogó elemzésére. Következésképpen ez a kritika a politikai és / vagy politikus líra kor- és valóságghú meghatározására sem képes. Alföldy előtt például föl sem rémlik, hogy legalábbis két-tős terminológiát kellene használnia a közvetlen és közvetett, a szorosán vett politikai és a tágabban értelmezett politikus költészet megjelölésére. A vita többi résztvevője is meglehetősen halovány vonásokkal vázolja elképzeléseit, melyeknek hivatkozási pontjai *Petőfi*, *Ady*, *József Attila*, *Benjamin* és más költők. Az utalások nem hagynak azonban kétséget affelől, hogy a hozzászólók a szó szoros jelentésében értik-használják a politikai költészet kifejezést, azaz a politikusságot a vers, a költemény szóbeliségének primérszintjére szállítják le.

(IRODALOM ÉS POLITIKUM VISZONYÁRÓL) Kiindulópontunk a *zoon politikon* irodalmi-írói vetületének tételezése. Megközelítéséhez *Roland Barthes*-t hívom segítségül, aki ezt írja: „Az irodalom, mint intézmény és mint mű jelenik meg előttünk. Mint intézmény azokat a szokásokat és gyakorlato-

kat foglalja magában, amelyek az írásművek forgalmát szabályozzák egy adott társadalomban, ilyen az *író társadalmi, ideológiai státusa*, a terjesztés módjai, a fogyasztás körülményei a *kritika szankciói*. Mint mű lényegében egy bizonyos típusú verbális üzenetből áll.” (Kiemelés tőlem – E. Sz. E.) Az idézet magáért beszél. Főlétes tehát hangsúlyoznom, hogy az irodalom – akár a gazdaság, az oktatás, és a többi – olyan sajátos társadalmi szféra, amelynek egészét s így a költészetet is, teljességgel áthatja a politikum. (Aki mégsem értené, gondoljon az utóbbi évek irodalmi „köz”-életének eseménylistájára.) Az eddigi hozzászólások, noha tételezték az író-költő zoon politikonnak a barthes-i meghatározás által rajzolt tágabb mozgásterét, mégis, csupán a művekben megnyilvánuló politikumra összpontosítottak. Márpedig az egyes alkotások úgy aránylanak az írói-költői zoon politikon teljességéhez, mint a jéghegy csúcstól lehasadt szilánkok az egészhez. S ha a csonkítást a szerteágazó téma befoghatósága miatt esetleg szükségszerűnek fogjuk is föl, akkor sem válik egyszerűbbé a helyzet.

(NYELVISÉG ÉS POLITIKUM VISZONYÁRÓL) Aligha vitatható egy adott nyelvi rendszer történelmi – s némiképp más szerveségben ideológiai – meghatározottsága s ily módon a mindenkori létminőséghez való primér kötődése. Közhelyes megállapítás az is, miszerint a történelmi mozgások gyakran idéztek és idéznek elő nyelvvesztéses időszakokat s e nyelvvesztések nem csupán a végeredményként nyelvcsereket okozó akut kommunikációs zavarokat, hanem az adott idiómán belüli közlekedés válsághelyzetét, egy kiürült, értelmét-jelentését vesztett nyelviség *rögzülését* is jelentik. Az utóbbi évek magyar lírájának újszerű jelenségei alapján elmondható, hogy a költői-írói cselekvés, a *poétikai tett* az egyetlen, amely a nyelven belüli negentrópiára képes. A felbomló, csökkent és kusza energiaszinteken tengődő nyelv alkotóelemek továbbzuhanását megállítani óhajtó beavatkozás – amely a szavaknak magasabb energianívóra emeléssel kíván új vagy megújított tartalmat-jelentést adni – manapság azért is különösen fontos, mert a nyelvmentéssel-teremtéssel egyidejűleg az idióma züllését előidéző léthelyzet, a létminőség felülvizsgálata is folyik. Ez pedig az eddig általános érvényű esztétikai és intézményi diktatumnaként működtetett szabályok, kategóriák stb. felülvizsgálatát, átértelmezését jelenti. A művekben is kinyilvánított kritikai alapállás – a magyar költészet (elvileg) totális megújításának szándéka – azonban nem a negáció attitűdje, mert átfogó alternatívaként fölvezol egy, a régi intézményrendszerre vetített új minőségekből épülő értékrendet; vagyis a nyelvi (poétikai) változtatás szükségszerűségében a társadalmat „képezi le”. *Bretter Györggyel* szólva elmondható tehát, hogy a poétikai tett a *társadalmi cselekvés* egy bizonyos fajtája. Végsőkig egyszerűsítve: a költői anyag, a nyelvhasználat átalakítása, a stiláris megújulás igénye a társadalmi megújulás óhaját-igényét tételezi. A stiláris réteg, a költemény textúrája, a szövegszervezés módja tehát már önmagában is politikumhordozóvá alakul, bár – ezt el kell ismernünk – közvetett módon. A tárgyválasztás, a téma formálása, a jelentés közvetlen tartalmi rétege azután fölerősítheti, kibonthatja a stiláris jelentéshordozóban rejlő politikumot. Az eddigi hozzászólásokat olvasva azonban úgy tűnik, hogy a vita résztvevői – *Sik Csaba* irodalom- és művelődéstörténeti utalásai és Gyertyán Ervinnek az író, az irodalom, a költészet tágabb társadalmi mozgásterét vázoló és még tágabbat igénylő írása ellenére is – kizárólag a direkt, „pártos” ihletésüket manifeszt-versekben közreadó alkotásokat fogadják el politikus költészetként.

(ÖNKIFEJEZÉSÉRŐL ÉS POLITIKAI KULTÚRÁRÓL) Tény, hogy a politikus költészetet a tárgyválasztás oldaláról vizsgálva ugyancsak süppedékes terepre jutunk. Eltekintve attól, hogy az /egy adott társadalomban n számú, egymástól kisebb-nagyobb mértékben eltérő politikai felfogás, elképzelés és érzelem tenyészik, most csupán a *kimondás*, az egyedül és kizárólag a valóság tényeinek elkötelezett esztétikai üzenet lehetősége vagy lehetetlensége felől nézzük a kérdést. Gyertyán Ervin azt írja: „Mit tehet a viharadár – kalitkában?” Kérdésében tökéletes látlelet fogalmazódik meg. A magam részéről legfeljebb így módosítanám: „Mit tehet a viharadár – kalitkában –, ha minden egész eltörött?!” Ha – ismét csak Gyertyánt idézve – „...a mi korunk az első, ... amely politikai agnosztikusokká tette az eszmékben hívő embereket is?” Valóban: „*Csak a valóságról adbat le jelzéseket* – és ezt meg is teszi.” (Kiemelés tőlem – E. Sz. E.) Az állítás második felével azonban újfent csak módosított formában érthetők egyet, azaz: valóban megteszi, amikor akarja és képes rá és – amikor engedélyezik!

A patthelyzet véleményem szerint két eredőre vezethető vissza. Egyfelől, esztétikai vonatkozásban, az évtizedeken át oly' sikerrel alkalmazott merev, bürokratikus „három T”-re, amelyek bár távolról sem esztétikai kategóriákat formulálnak, még rövid távon is érdemdús minőségromboló hatást és tevékenységet fejtenek ki. Másfelől idevezetett az az össztársadalmi gyakorlat, ami a politikai kultúra teljes kihalását eredményezte. Politikai kultúra alatt – kissé egyszerűsítő s ugyanakkor általános megfogalmazással – a *választás* kultúráját értem. Az adott hatalmi összefüggéseket, bel- és külpolitikai viszonyokat figyelembe vevő, a valós történelmi helyzetből kiinduló elemzőkészséget s az így megszabott lehetőségek, utak, módozatok, szemléletek, közelítések, tevékenységek közötti választás kultúráját. Végeredményben egy olyan gondolkodásbeli képességet, amely a személyiségnek a köz javára aktiválható energiáit – erkölcsi felfogását, érzelmi alakzatait stb. – teljességgel áthatja és természetesen az ezt közvetítő magatartást is hozzáveszem. Arról a mentalitásról beszélek tehát, ami az úgynevezett szocialista pluralizmus egyik alapfeltétele, ami azonban – a jelent vizsgálva – a tényszerű keretek híján legfeljebb csak a társadalom kvalifikáltabb rétegeire jellemző, s jobbadán azokban is csupán lappangó, elfojtott tulajdonság-képesség. Arról is meg vagyok győződve, hogy ebben, a politikai kultúra hiányában, lelhetjük a kelet-európai „titok” nyitját. Főlösképpen és immár káros is kendőzni a tényt: a második világháború után Európa két, egymástól eltérő struktúrájú történelmi régióra különült, természetesen bizonyos meg- és átöröklések folyamányaképpen is. Az egyikre az jellemző, hogy a változások érintetlenül hagyták a „homo politicus” intézményét – a zoon politikon korhú változatát –, minden ember politikus emberként való létezése és tevékenysége tételezésének eszméjét és gyakorlatát. Másképpen: az emberek azonosság-tudatának alappillére a *kiteljesedett* állampolgári tudat; életük szerves részévé vált a társadalom makro- és mikrostruktúráinak formálásában való *közvetlen* részvétel. Szabad ítéletük szerint választva a „közjót” az adott körülmények között legjobban szolgáló módozatok közül, személyes élményként élték és élük meg „a nemzet: közösségi vállalkozás” alapelvét. A másik régióban viszont az eleve megöröklött etatizmus – leszámítva az átmenet rövid közjátékát – totalitáriussá alakulva a politikumot, a „politikacsinalás”-t szűk réteg kiváltságává tette. S a kor emberének ilyképpen megcsönkített öntudata csonkult tevékenységet (is) jelentett, ez pedig az önkifejezés – az „én” mikro- és makrostrukturális „lereagálásának” – bizonyos típusú, napjainkig szilárdan álló gátjait építette

ki. S amint az köztudott, az önkifejezés csököttsége személyiséget sorvaszt, ez pedig – a folyamatos oda- és visszacsatolás folytán – újabb és újabb szint-csökkenést-leépülést eredményez: a politikai mellé odasorakozik az egyéni kultúra többi eleme is. Az ember – a marxi szóhasználatnál élve – önmaga lenyomatává válik: az önkifejezés képessége megszűnik, vágya nulla körüli értékekre süllyed. A közömbösség, a bénultság általánossá válik, amit a meghirdetett elvek s a gyakorlat különbözőzése természetesen csak elmélyít és prolongál. Magyarán: a létező szocializmus nem azonos a kívánattal. Mindenesetre, aki írásmat olvasva most „távozz sátán”-t kiált, annak kedvéért pontosítok: felfogásomban a „kívánatos”-t a folyamatos megújulás-önmegújítás képessége jellemzi, aminek egyetlen motorja az emberi tényező. Ez a rugalmas, önmozgásait korrigáló formáció azonban csak akkor jöhet létre, ha a valóságot hiven érzékelő, elsajátító emberi tudat társadalmiasult formája, a kiteljesedett állampolgári tudat és a „homo politicus” szerves, intézményesített egysége szolgál a nemzet, az ország közösségi vállalkozását működtető szerkezet alapjául. Vagyis: a köz- és politikai élet kereteinek gyökeres megváltoztatására, a politikai paternalizmussal való végleges leszámolásra volna szükség. A reform a *történelmi ki-egyenlítőds*, a nemzeti-társadalmi regeneráció azon formája, amellyel a világméretű differenciáció kihívására legjobban válaszolhatunk. S mivel a korszakot jellemző történelmi trend a – regionális, történelmi, társadalmi stb. – ki-egyenlítőds, amely az új, magasabb rendű ideatípusát tekintve világméretű integráció létrejöttének feltétele, a reform elmellőzése vagy visszafogása – korszakos távlatban – csakis kataklizmaszerű megrázkódtatásokhoz vezethet. Nyílt kérdés persze, hogy az adott, merev, bürokratizált és túlközpontosított struktúrákra épült régió egészében a rész – valamely ország – mennyit valósíthat meg a szerkezetátalakítás programjából. S hogy e tekintetben, a „kívánatos” formáció megvalósításában miért szégyen az úgynevezett polgári demokráciák vagy a különféle baloldali mozgalmak progressziójától tanulnunk, föl nem foghatom. Amiképpen érthetetlen előttem az is, hogy a napjainkban újrafogalmazódó reformigény, mely a lehető legnagyobb mozgékonytságot, szemlélet- és tájékozódásbéli bátorságot és önállóságot tételezi-követeli a gazdaságban, miként tűrhet meg egy, a kultúrpolitikát gúzsba kötő merev igazgatási-adminisztrációs-intézményi kulturális rendszert, ami épp a társadalom önmegújító mozgásai elé gátat vető konzervatív szemlélet továbbtenyésztésének melegágya. (Az egész, rendkívül bonyolult kérdéskör lényegét *Berlinguert* idéző textusában Gyertyán oly’ kiválóan fogalmazta meg, hogy e passzust zárva, nem hagyhatom el a hivatkozást.)

(A POLITIKUS LÍRÁRÓL) Visszakanyarodtunk tehát Gyertyán Ervin kérdéséhez: „születhet-e nagy, eszmei-politikai költészet a tehetetlenségből, rezignációból vagy abból a bele nem törődésből, amely épp csak programot nem tud fölmutatni?” A válasz – az eddigiek alapján nyilvánvaló – *nem!* Legalábbis nem abban az értelemben, ahogyan azt az írásában Alföldy hajazta, vagy ahogyan föltehetően Gyertyán is érte: revelatív, mozgósító „eszmei utópizmus”-tól vezérelt poézisként. Furcsa önellentmondásba keveredik itt Gyertyán, mert az igenlő válasz lehetetlenségét, egyebekben tökéletes hozzászólásában ő maga bontja ki, amikor diagnózispontossággal írja le a „minden egész eltörött” valóságát.

Költészetünk első, legfontosabb „feladatát” én az „önmagára figyelés”-ben, a megújulás igényében jelölöm meg. A változás-változtatás szükségszerűségének okait pedig épp a Gyertyán által is említett történelmi mozgásokban látom, azokban tehát, amelyek napjaink körülményeit, létminőségét eredményezték. Úgy gondolom, hogy a jelenkori történelmi léthelyzet csakis egyfajta *alkotói újérzékenységgel* lényegithető át, és értem ezalatt a lírai létanalízis teljes mélységre s a kimondás pontosságára való törekvését, azaz a líra egészének „történelmi fölzárkózását”. Vélekedésem ellentmond tehát Gyertyán „csipetnyi részegítő utópizmust” említő elképzelésének. Egyéni ízlésként ellenvetés nélkül elfogadom, de semmiképp sem tartom a magyar lírafejlődés egészére alkalmazható alapelvnek. S nem csupán azért, mert szerintem a valós erkölcsi tisztaságból fakadó illúzió- és utópiamentes *rezignált tisztánlátás* emelte például „József Attila politikai költészetét... a nembeliség utólérhetetlen magasaiba”, hanem főként azért, mert úgy látom, hogy az általa kívánatosnak tartott „lírai utópizmus” valamiképp a táltosok tevékenységéből a költészetbe emigrált, máig is partizánkodó váteszskedés, a prófécias poétaszerep átmentésére tett kísérlet. Még ha a cikk műfajának vázlatossága folytán félre is értem Gyertyán logikáját, szóhasználatát, jelzői az előző mondatban leírtakat sugallják. Márpedig ez – a sámános révület lírai változata – ismét csak a (nevezzük így) mozgósító költészet ismérve, aminek, mint írásában megállapította, nincs történelmi talaja. Mi sem kívánatosabb, mint az, hogy ezek az avitt jelenségek elűnjenek a jelenkori magyar költészetből, s helyüket végre „az adott világ tudatos mérnöke”-inek tevékenysége foglalja el. Másképpen: a poétikai cselekvésnek *sem* az eszmények és az akarat felől kell közelítenie a valóságot, ellenkezőleg, a valóság felől kell szemlélnie mind az akaratot, mind az eszményeket! Vagyis napjaink magyar költészetének sokkal inkább „a líra logika” elvének s alkotómódszerének érvényesítésére, egyfajta lírai „neoracionalizmusra” van szükség, mint bármi másra, és ez egyúttal elengedhetetlen alapfeltétele a nyelvi eszközök megváltoztatásának is. S e tekintetben mérhetetlenül politikusabbnak tartom például azt a költői törekvést és magatartást, ami a különféle tudományok gondolkodási metódusait, logikai struktúráit igyekszik versszervező erővé lényegíteni (*Egyed Péter, Géczy János*), mint amelyik utópisztikus-illuzorikus lázálomban jövendöl jót vagy rosszat. Ha félreértettem, elnézést kérek Gyertyántól, berzenkedésem talán nem is annyira kitévelének, mint inkább annak az árvalányhajás szocialista rockoperában pregnánsan és penetránsan kiteljesedő „új hazafiság”-nak szól, amelynek lírai, publicisztikai és egyéb válfajait is jól ismerjük és amely eszméiségét épp a különféle „csipetnyi részegítő utópizmusok”-ból meríti. Nincs ami jobban riasztana mint a műkedvelő historizálgatáson-politizálgatáson alapuló, ostoba, hígvelejű *magyarkodás*, amely a legteljesebb mértékben híján van a belső átéltségnek, a nemzeti érzés intimitásának s amit az ügyesen taktikázó politikusok annyiszor és annyiszor fel- és kihasználtak saját céljaik elérésére történelmünk folyamán. Tegyem hozzá: hosszabb távon mindig rossz eredménnyel. Származását tekintve pedig, ez a „boldog magyar” címkejű eszmei szappanbuborék a Dák Harcosossal, a történelem hátamegett szántó-veető Nagy Szlovák Ősatyával, a Rettenthetetlen Illír Törzsfővel és társaikkal egy alomban született. Félreértés ne essék: csak örömmel nyugtázhatom, hogy a tv műsorát egy ideje nemzeti himnuszunk zárja. Ugyanakkor változatlan alapelvem, hogy amíg a *nemzet egésze* nem válik közvetlen politikai hatóerővé, addig a trikolor – bármilyen széles ívben lobogtassuk is –, bizony csak merő díszlet. Azaz: a magyarságtudat lírai megjelenítése nem jelenthet egyet a *nyafogó irodalom* „nem-

zeti” panaszdalaival. Korunk „Talpra, magyar!”-jának megírásához másfajta valóságfeltárás – jelszavak helyett a megmásíthatatlan tényekre alapozott konstruktív eszmeiség – szükségés!

(SZEREPVÁLTOZÁSRÓL) Korunk magyar lírájának el kell szakadnia mindentől, még önmaga előképeitől is – az autentikusságát megtartó valódi erők egyébként is az alkotók génjeiben munkálnak –, csupán egyvalamitől nem szabad elszakadnia: a valóságtól: *Újra ki kell vónia* – vagy ismét meg kell erősítenie – a tények föltárásához való föltétlen jogát, a *kimondás jogát*. Ehhez azonban a lírának tanulnia kell! Tudomásul kell vennie megváltozott társadalmi és irodalmon belüli helyzetét. Új szerepet kell tanulnia, a közvetett politizálás szerepét: önmaga felnöttebb, polgárosultabb létét! Ehhez pedig sok mindent el kell sajátítania, tudnia kell „történelemül”, „nyelvészetül”, „filozófiául” és – sejtem, meghökkentőnek tűnik – „közgazdaságul”, „földrajzul”, „matematikául” és így tovább. Nem hiszek abban, hogy az alányi költőnek csupán ösztöneire kell hagyatkoznia. Nem hiszek abban a régebben divatos és manapság is sokak által hangoztatott tételben, hogy a műveltség fölösleges ballaszt, tehertétel a lírai önkifejezésen. Nem hiszek a buta költő létjogosultságában, a buta költő már *Homérosz* korában is fogalmi ellentmondás volt. Mi érvényeset mondhat egy korról az a poéta, aki a históriát csak hígvelejű tankönyvekből ismeri, aki képtelen a múltat a jelennel összekötő s a létünket ma is uraló trendeket észlelni!? S hol vagyunk akkor még attól, amit a történelemmel való bensőséges (érzelmi) viszonyunk szokás nevezni, ami a politikai kultúra és állampolgári teljesség híján a világban való tájékozódásunk egyedül biztos iránytűje lehet?! Mondjam-é, hogy Petőfi politikus lírájának közvetlen előzménye és előfeltétele *Vörösmarty* történelmi tárgyú-ihletésű költészete, említsem-e, hogy a *Vén cigány* megrendítő történelemfilozófiája honnan ered!? S folytassam a sort *Arany János* tiszteletet parancsoló történelmi erudíciójával, amelynek a *Walesi bárdok* és a Shakespeare-fordítások a legékesszólóbb bizonyítékai, folytassam-e azzal, hogy Ady profétikus-politikus költészete hány és hányféle közvetlen szállal kötődött kora társadalomtudományi progressziójának gondolkodásához?! Természetesen nyilvánvaló, hogy nem annak a korszaknak a szemléletét, érzületét-hevületét kell számon kérnünk a maitól. A tévutak egyike épp az, hogy oly sokan ezt teszik. De föltétlenül számon kell kérni a valóság pontos és tényszerű ismeretét és tiszteletét! Az autonóm gondolkodás tisztességét és tisztaságát! Számon kell kérni a lírai érettséget, költészetünknek azt a törekvését, képességét, hogy a megváltozott helyzetet megváltozott módon tudja kifejezni! Ebből a kihívásból meríthet azután az összességében valóban obskurus kritika önmaga helyzetének és céltételezésének tisztázásához erőt. Úgy gondolom, hogy ebben rejlik költészetünk helyesen fölfogott politikussága: a hamis, idejétmúlt szereptudat elvetésében, a valósághű szerep kialakításában! Aminek szövegkönyvét nem az ilyen vagy amolyan ihletésű – mutatis mutandis: politikai – jelszavak, nem az utópisztikus eufóriában lebegő jövőképek és nem is az illuzorikus ember- és emberiségfölfogás képzeleti diktálják-írják, hanem a tények, a tények, a tények és ismét csak: a Tények!

(A KIRÁLYAKASZTÁS MÓDOZATAIRÓL) S végezetül, Alföldy kísérletéhez visszatérve, ejtsünk néhány szót arról, hogy ha el is vetjük az író / költő-lét egyéb politikus elemeit és kizárólag a művekre koncentrálnak, akkor is megdöbbentő az a megállapítása, miszerint csakis a mai ötvenes-hetvenesek nemze-

dékének költészetéből „szemelgethethnénk tucatjával és tucatjával” politikus indíttatású opuszokat. Az általa rajzolt képet azután majd’ mindenik hozzászóló elfogadta. Egyedüli kivétel *Petrőczy Éva*, aki saját, fiókban pihenő „szemérmesen” megemlített versei mellett *Tóth Erzsébet* és *Apáti Miklós* műveiből idéz s Alföldy jelenléti ívét megtoldja még *Jékely Zoltán* nevével. Világos előttem, hogy e sovány kiegészítés nem a hozzászólók hiányos tájékozottságának, csakis terjedelmi okoknak köszönhető. Nos, vállalva az engedélyezett oldalszámok túllépésének veszélyét – inkább csak tallózva, mintsem a teljesség igényével –, megemlítem *Tolnai Ottó* néhány, a régi Új Symposion utolsó számaiban megjelent versét, *Tóth Lászlónak* és *Varga Imrének* a régi Mozgó Világban közzétett poémáit (azóta könyvekben is olvashatók) *Szőcs Géza* második és különösen politikumtól telített harmadik kötetét (*Kilátótorony és környéke; párbaj avagy a buszonharmadik bóbullás*), ugyanígy *Egyed Péter* (*Bücsükoncert*), *Kőrössi P. József* (*Regényvázlat*) és *Zalán Tibor* (*Álom a 403-as demokráciában; Opusz N³: Koga*) verseskönyveit, *Szervác József* és *Petőcz András* némely munkáját. *Kukorelly Endre* ironikusan politikus verseit, *Szilágyi Ákos*, *Péntek Imre*, *Kemenes Géfin László*, *Sziveri János*, *Bogdán László* munkásságát, etc. és akkor a „nem ellenőrzött” kiadványokban megjelenő versekről és alkotóikról, valamint *Petrőczy Éva* fiókverseinek rokonairól még szót sem ejtettünk. Az is igaz viszont, hogy aki olyan szellemű és jellegű politizálást vár, mint amelyet Alföldy Jenő, alighanem csalódik a főtebb említtett költőkben és műveikben. Ők ugyanis a politizálást a gyertyáni képlet szerint fogták és fogják föl, azaz tudomásul vették, hogy „a politika és a kultúra emberei – s az utóbbiak között a költők – egy sajátos történelmi munkamegosztás alapján végzik feladatukat, amely szembe IS állítja őket egymással, miközben fegyvertársakká, szövetségeseikké is teszi, teheti”. (Kiemelés tőlem – E. Sz. E.) Vagyis politizálásuk finomabb, áttételesebb, mint azt elődeiktől megszoktuk. A „kísérelt járja be Európát” zaláni, a „*Hazám, te forróságtól elrepedt, foncsoros üvegként izzó pikk ísz egy cinkelt lapokkal játszott partiban*” erdélyi, szőcsgezai, a „*nem Páris, sem Bakony: vér és takony*” délvidéki, sziverijánosi, vagy „*Az költőiség ahogy szervezni vonulnak a magyarok*” kukorellyendrei létmeghatározások adekvációját, olykor kihívó arroganciába rejtet – s ekképp a *gondolkodást mozgósító* – ám mélyen felelősségteljes *figyelmeztetését* lehetetlen az *Akasszátok föl a királyokat!* szélsőséges *indulati elemeket mozgósító* szempontjaival, mércéjével mérni. A politikum ezekben az alkotásokban a totalitás elemeként, az életet tárgy- és tényszerű keretek közé szorító létdimenzióként van jelen. (Ld. még „kalitka”, „prokrasztész-ágy”). Másként fogalmazva: a közösségi indíttatású alkotások csak a létérzékelés verbális adekvációjának újszerűségében (-vel), a lírai létanalízis korszerűségében (-vel) teremthetik meg politikai hitelüket. Ki foglalhatná ma versbe a mosolyogtató vagy épp rosszízű emlékeket ébresztő anakronizmus veszélye nélkül a „döntsd a tőkét” jelszavát, hevületét?! (S akkor a belső hitről, „az én vezérem bennsőbből vezérel” elvéről, alkotófolyamatbéli működéséről szót sem szóltunk!) Hiába próbálja meg Alföldy fából vaskarikát gyártva, a „szocialista citoyen” apóriákkal ékes, pseudoöszvér-fogalmának bevezetésével áthidalni az áthidalhatatlant – sugallván: ha létezne eme embertípus (ti: a szocialista citoyen) írói speciese, akkor megszülehetne a „korhű” politikai érzemények (ti: „az ország uralkodó osztályának és pártjának az államhatalom berendezésében stb., stb.”) esztétikai igényű lírai transzponálása – az eszmei génebeszet eme műtétí eljárása mögül semmi más, mindössze a valóságismeret hiányzik.

Úgy vélem, talán sikerült bizonyítanom, hogy az új típusú politikus költészet születőfélben van, csupán ép érzék és bátrabb tájékozódás szükséges „fölfedezéséhez”. S mindannyian akkor cselekszünk helyesen, ha Alföldy Jenő cikkét annak fogjuk föl, ami, a régi típusú, a valóban *politikai* költészet sírbeszédének s a Gyertyán Ervinét, értéke szerint, az új típusú *politikus* költészet prológiájának, amit – hadd javasoljam itt és most – valóban nem ártana mihamarább könyvvé növeszteni.

